JOANNA BANASIAK
IWONA PIELESIAK
Uniwersytet Łódzki

DZIAŁANIA WŁADZ SAMORZĄDOWYCH STYMULUJĄCE ROZWÓJ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY MAŁEGO MIASTA W OBSZARZE METROPOLITALNYM (PRZYKŁAD OZORKOWA)*

Abstract: Local Authorities' Activities Stimulating the Socio-economic Development of Small Town in Metropolitan Area (the Example of Ozorków). Ozorków is a town located in the Metropolitan Area of Lodz. In the 1980s there was a severe crisis in the secondary economic sector. A few years later, two biggest factories went bankrupt, causing enormous unemployment rate increase, and soon depopulation processes began. The exceptionally bad economic situation was eventually managed by local entrepreneurs as well as by the local authorities, who succeeded in establishing in Ozorków a greenfield sub-zone of the Lodz Special Economic Zone. A number of municipal investment projects were subsequently carried out – especially concerning local transportation system, water supply and waste management. Although the authorities claim to co-operate successfully with the local entrepreneurs, they fail to take advantage of co-operation with other municipalities. Also, the matter of territorial marketing is underestimated and certainly needs some action.

Wstęp

Sytuacja społeczno-gospodarcza w Polsce, w pierwszym okresie transformacji ustrojowej, oficjalnie zapoczątkowanej przemianami z 1989 r., znacznie się pogorszyła. Nastąpił gwałtowny wzrost bezrobocia spowodowany upadkiem wielu przedsiębiorstw państwowych, realne obniżenie dochodów mieszkańców, pogorszyła się jakość życia ludności. Sytuacja dotknęła szczególnie mieszkańców małych miast, w których dominowało zatrudnienie w dużych podmiotach reprezentujących jedną–dwie branże przemysłowe.

Szansa na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej kraju, w tym pogrążonych w kryzysie małych miast, miały reformy z 1990 i 1998 r., przywracające samorząd terytorialny. Gminy uzyskawszy osobowość prawną, duży zakres zadań i kompetencji oraz środki finansowe na ich realizację otrzymały możliwość realnego wpływu na lokalny rozwój gospodarczy. Celem działań władz gminnych stała się identyfikacja i organizacja zaspokajania zbiorowych potrzeb mieszkańców. Do zadań władz samorządowych wlicza się m.in. zapewnienie mieszkańcom miejsc pracy, rozwój infrastruktury technicznej oraz ochronę środowiska naturalnego. Od stopnia aktywności i sprawności władz samorządowych zależy poziom konkurencyjności gminy oraz jej atrakcyjność.

Celem opracowania jest ukazanie działań władz lokalnych dążących do pobudzania rozwoju gospodarczego małego miasta. Na przykładzie, należącego do Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (ŁOM), Ozorkowa dokonano przedstawienia i analizy podejmowanych przez nie aktywności, zmierzających do zwalczania negatywnych zjawisk okresu transformacji oraz tworzenia nowych podstaw dalszego rozwoju. Okres badań obejmuje lata 1995-2006.

1. Charakterystyka miasta

Miasto Ozorków zostało włączone w granice Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego[1], będąc, obok wiejskich gmin – Ozorków i Parzęczew, jedną z najbardziej wysuniętych na północny-zachód jednostek terytorialnych. Jest jednym z 9 małych miast[2] położonych na terenie ŁOM (ryc. 1).

Ozorków jest położony w powiecie zgierskim, ok. 23 km od Łodzi, zajmując obszar 15,47 km^2. Według danych z grudnia 2006 r., miasto liczyło 20 606 mieszkańców, przy czym 53,4% stanowiły kobiety. Na tle innych małych miast w obszarze metropolitalnym, Ozorków cechuje się największą liczbą ludności, co przy średniej powierzchni daje dużą gęstość zaludnienia. Większą gęstość zaludnienia mają tylko Koluszki i Aleksandrów Łódzki (tab. 1).

* Małe miasto w prezentowanym opracowaniu liczy do 25 tys. mieszkańców.

[1] Łódzki Obszar Metropolitalny obejmuje swym zasięgiem 5 powiatów: miasto powiat Łódź – będące ośrodkiem metropolitalnym, powiat zgierski, powiat brzeziński, powiat łódzki wschodni oraz powiat pabianicki.

[2] Ozorków, Brzeziny, Konstantynów Łódzki oraz Głowno są gminami miejskimi, Tuszyn, Rzgów, Stryków, Aleksandrów Łódzki oraz Koluszki tworzą gminy miejsko-wiejskie.

Ryc. 1. Podział administracyjny Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego
Źródło: Opracowanie własne.

Z miastem centralnym, ale także i sąsiadującym z nim Zgierzem, łączą Ozorków różnorakie więzi infrastrukturalne oraz społeczne. Miasta te wiąże przede wszystkim droga krajowa nr 1 Gdańsk – Cieszyn, linia kolejowa Łódź – Kutno oraz linia tramwajowa Łódź – Ozorków[3]. Dojazd do Łodzi oraz Zgierza umożliwia także rozwinięty system komercyjnych przewozów autobusowych. Na szlaku Ozorków-Zgierz-Łódź odbywają się wahadłowe migracje mieszkańców przemieszczających się do pracy oraz szkół ponadgimnazjalnych. Rela-

[3] Linia łącząca Ozorków z Łodzią istnieje od 1922 r. i jest najdłuższą linią tramwajową w Polsce (od Chocianowic do Ozorkowa ma długość 34 km). Obecnie realizowany projekt „Łódzki Tramwaj Regionalny", będący jednym z filarów *Zintegrowanego Planu Rozwoju Transportu Publicznego Aglomeracji Łódzkiej*, ze względu na prognozowaną efektywność ekonomiczną nie zakłada, na obecnym etapie, modernizacji i rozbudowy linii łączącej Zgierz z Ozorkowem. Działania inwestycyjne będą dotyczyć przede wszystkim powiązania Łodzi z Pabianicami oraz Zgierzem.

Tabela1

Powierzchnia i ludność małych miast w ŁOM w 2006 r.
(stan na 31.XI)

Powiaty	Gminy miejskie	Gminy miejsko-wiejskie	Liczba ludności	Powierzchnia (km²)	Gęstość zaludnienia (os./km²)
łódzki-wschodni		Koluszki	13 440	9	1493
		Tuszyn	7 126	23	310
		Rzgów	3 318	16	207
pabianicki	Konstantynów Łódzki		17 548	27	650
zgierski	Głowno		15 080	20	754
	Ozorków		**20 606**	**15**	**1374**
		Aleksandrów Łódzki	20 531	14	1467
		Stryków	3 593	8	449
brzeziński	Brzeziny		12 351	22	561

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

tywnie najmniejszą rolę odgrywa transport kolejowy, głównie ze względu na małą liczbę połączeń oraz peryferyjną lokalizację dworca kolejowego w przestrzeni miasta. W połączeniach międzynarodowych istotną rolę, oprócz drogi krajowej nr 1, odgrywa przebiegająca w pobliżu autostrada A2[4].

Ponad połowę powierzchni Ozorkowa (54,6%) zajmują tereny rolne, zlokalizowane na jego obrzeżach. Tereny zurbanizowane stanowią 35% powierzchni miasta. Oprócz terenów mieszkaniowych znajdujących się w centralnej części miasta, w ich skład wchodzą także tereny przemysłowe. Szczególnie w strukturze miasta wyróżniają się trzy duże kompleksy przemysłowe. Największy z nich, zajmujący powierzchnię 32 ha, znajduje się w południowej części miasta i jest zamknięty ulicami Armii Krajowej, Sikorskiego oraz Adamówek. Na jego terenie zlokalizowana jest podstrefa Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Dwa pozostałe obszary uprzemysłowione znajdują się w północno-zachodniej części miasta (tereny byłych zakładów OZPB „Morfeo" oraz ZPK „Latona"). W granicach miasta znajdują się także atrakcyjne tereny rekreacyjne, na które składają się m.in. obszary leśne zajmujące 8,1% powierzchni miasta, w tym: las komunalny o powierzchni 102 ha, park miejski, jak również sztuczny zbiornik wodny o powierzchni 12,2 ha. Nieużytki stanowią 0,4% powierzchni Ozorkowa.

[4] Najbliższy węzeł „Emilia" znajduje się 3 km od miasta.

Ozorków jest względnie dobrze wyposażony w infrastrukturę techniczną. Miasto ma trzy własne studnie poboru wody oraz jedną stację uzdatniania wody. Długość sieci wodociągowej wynosi 51,8 km; długość sieci kanalizacyjnej ogólnospławnej – 4,6 km, sieci kanalizacyjnej sanitarnej – 20,6 km. Wodociąg komunalny zasila ponad 99% ludności, natomiast z sieci kanalizacyjnej korzysta ok. 50% mieszkańców. Od 1995 r. Ozorków ma własną, mechaniczno-biologiczno-chemiczną oczyszczalnię ścieków. Sieć gazowa w mieście działa na podstawie zlokalizowanej na jego terenie stacji średnich ciśnień, długość gazociągów wynosi ok. 15 km. W 2002 r. rozpoczęła pracę nowoczesna miejska kotłownia gazowo-olejowa dostarczającą ciepło do ok. 50% mieszkańców.

W 1999 r. oddano do użytku krytą pływalnię „Wodnik" o charakterze wielofunkcyjnego obiektu sportowo-rekreacyjnego; jest to jedno z najnowocześniejszych miejsc tego typu w województwie. W Ozorkowie funkcjonuje ponadto miejska hala sportowa, stadion sportowy oraz liczne mniejsze boiska.

Miasto zapewnia szeroką ofertę edukacyjną. Na jego terenie jest zlokalizowanych pięć szkół podstawowych, gimnazjum, zespół szkół zawodowych oraz zespół szkół ogólnokształcących.

2. Główne problemy po 1989 r.

Na współczesne oblicze społeczno-ekonomiczne miasta ogromny wpływ miał kryzys, jaki uwidocznił się w drugim sektorze gospodarki w latach 80. Przemysłowe tradycje miasta sięgają początku XIX w., kiedy to ówczesny właściciel tych ziem – Ignacy Starzyński, dostrzegając tkwiący w nich potencjał (równinne ukształtowanie terenu, duże zasoby miękkiej wody w rzece Bzurze, korzystna lokalizacja przy trakcie wiodącym z Łęczycy do Zgierza), rozpoczął działania na rzecz rozwoju produkcji włókienniczej. Wkrótce wycięto porastające omawiany teren lasy, uregulowano rzekę i spiętrzono w niej wody, wzniesiono młyn, folusz i tartak, wytyczono plany osady i sprowadzono do niej tkaczy. Prawa miejskie Ozorków otrzymał w 1916 r. Pięć lat później, w pobliżu współczesnego centrum miasta, Starzyński wybudował fabrykę, którą następnie wydzierżawił braciom Schlosser – przemysłowcom przybyłym z Nadrenii. Odtąd aż do II wojny światowej rodzina Schlosserów stała się głównym kreatorem rozwoju miejskiego przemysłu.

Ozorków już od początku swojego istnienia stał się jednym z największych ośrodków sukienniczych Królestwa Polskiego; intensywnie rozwijała się w nim także branża farbiarska. Okres prosperity został przerwany wybuchem powstania styczniowego, po którym zaznaczył się gwałtowny spadek koniunktury na rynku wyrobów wełnianych. Skutkiem regresu była zmiana profilu produkcji na korzyść wyrobów bawełnianych.

Kolejnym ważnym etapem rozwoju przemysłu na omawianym terenie był okres po zakończeniu II wojny światowej. W 1950 r. dawne imperium bawełniane Schlosserów zostało znacjonalizowane, a na jego bazie zostały utworzone „Ozorkowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego", znane później jako OZPB „Morfeo". Kompleks stopniowo rozbudowywano; systematycznie rosło także zatrudnienie osiągając w latach 70. 3500 osób. Wspomniane działania nie przyniosły jednak oczekiwanych skutków – jakość produkcji spadała, co wynikało m.in. z korzystania z przestarzałego parku maszynowego oraz stosowania importowanej z ZSRR bawełny o niskiej jakości. Zakład zaczął odczuwać trudności finansowe – spadały zatrudnienie, rozpoczęto wyprzedawanie majątku i starania o prywatyzację zakładu. W 1992 r. „Morfeo" włączono do programu grupowej restrukturyzacji „Łódzka Bawełna". Działania naprawcze nie odniosły jednak skutku – w 2000 r. ogłoszono upadłość zakładu.

Drugim, co do liczby zatrudnionych zakładem przemysłowym miasta była „Striwa", od 1966 r. znana jako ZPK „Latona". Początkowo produkowano w niej odzież wojskową i roboczą, ostatecznie jednak wyspecjalizowano się w konfekcjonowaniu odzieży damskiej i męskiej. Marka „Latona" rozpoznawana była w kraju i za granicą, dokąd eksportowano firmowane nią produkty. Pod koniec lat 60. zakład zatrudniał blisko 1000 osób. Docelowo liczba ta miała wzrosnąć ponad dwukrotnie, wobec czego podjęto decyzję o rozbudowie jego siedziby. Po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego również w „Latonie" zaczęły gwałtownie narastać problemy natury ekonomicznej. Ostatecznie, w 2003 r. wstrzymano produkcję, choć prowadzona przez syndyka wyprzedaż zakładowego majątku rozpoczęła się już wcześniej. Obiekty „Latony" zbyto prywatnemu inwestorowi, prowadzącemu nieopodal firmę spedycyjną. Nowy właściciel, wbrew oczekiwaniom lokalnej społeczności, nie zlokalizował w pozakładowych obiektach żadnej działalności gospodarczej i, co więcej, doprowadził do ich rozbiórki. Zdekonstruowano nie tylko lekkie hale produkcyjne oraz towarzyszące im mniejsze obiekty gospodarcze, ale także czterokondygnacyjny, murowany budynek biurowy, który przy relatywnie niewielkim nakładzie inwestycyjnym mógłby zostać zaadaptowany na potrzeby innej działalności.

Po upadku wspomnianych zakładów przemysłowych, mieszkańcy miasta odczuli dotkliwy wzrost bezrobocia. W krótkim czasie zostały uwolnione znaczne zasoby mało mobilnej siły roboczej o niskich kwalifikacjach. Bezro-

bocie utrzymywało się przez długi czas na wysokim poziomie. Dodatkowym problemem okazał się ubytek ludności, na który miały wpływ nie tylko migracje, głównie krajowe, lecz także utrzymujący się do dzisiaj ujemny przyrost naturalny, wynoszący średnio w analizowanym dwunastoleciu -4,5‰. Najniższa wartość tego współczynnika zaznaczyła się w latach 1996, 1999, 2001 i 2003, wynosząc odpowiednio -5,1‰, -5,8‰, -6,5‰ i -5,3‰.

3. Polityka władz miejskich

Zła sytuacja gospodarcza, wiążąca się szczególnie z brakiem miejsc pracy, motywowała władze do prowadzenia aktywnej polityki rozwojowej. W 1997 r, doprowadzono do utworzenia, na terenie miasta, podstrefy Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (ŁSSE).

Celem lokalizacji podstrefy było przede wszystkim zaktywizowanie gospodarcze obszaru, złagodzenie społecznych i ekonomicznych skutków restrukturyzacji przemysłu lekkiego, związanych z upadkiem dwóch największych zakładów przemysłowych Ozorkowa, stworzenie nowych miejsc pracy, rozwój dziedzin produkcji i usług nowoczesnych technik i technologii oraz wspieranie funkcjonujących już na terenie miasta podmiotów gospodarczych.

Podstrefę zlokalizowano w południowej części miasta, na terenach rolniczych, inaczej niż miało to miejsce np. w Aleksandrowie Łódzkim i Zgierzu, w których strefa rozwija się na terenach byłych zakładów przemysłowych. Lokalizacja na terenie nieuzbrojonym wiązała się z koniecznością przeprowadzenia niezbędnych inwestycji, m.in.: wykupem gruntów i budową obiektów infrastruktury technicznej.

Do 2001 r. podstrefa Ozorków została całkowicie zagospodarowana. Obecnie ze względu na zaistniałe zmiany – zaprzestanie działalności na warunkach „strefowych" jednego podmiotu, do zagospodarowania pozostają dwa obszary.

Na terenie podstrefy ulokowało się 7 podmiotów gospodarczych różnych branż: ceramicznej, papierniczej, medycznej oraz motoryzacyjnej. Do chwili obecnej firmy te zainwestowały ponad 316 mln zł, utworzyły ponad 1000 nowych miejsc pracy[5] a więc, jak wynika z tab. 2, znacznie więcej niż wynikało z ustaleń zawartych w zezwoleniu. Dodać należy, że kolejne miejsca pracy powstały w związku z rozwojem usług wokół podstrefy.

[5] Źródło: www.sse.lodz.pl

Tabela 2

Podmioty gospodarcze w ŁSSE - podstrefie Ozorków

Nazwa firmy	Data wydania zezwolenia	Data rozpoczęcia działalności na terenie podstrefy	Nakłady inwestycyjne według zezwolenia (zł)	Zatrudnienie według zezwolenia	Powierzchnia (m^2)	Kraj pochodzenia	Branża
Interprint Polska Sp. z o.o.	01.10.1998	01.06.1999	53 000 000	77	34 396	Niemcy	Produkcja i sprzedaż papieru dekoracyjnego
Orsa Moto Sp. z o.o.	28.10.1998	01.08.2002	8 880 000	79	43 912	Polska Włochy	Części i akcesoria do pojazdów mechanicznych
Greiner Perfoam Sp. z o.o.	28.10.1998	31.07.2004	11 100 000	35	18 871	Austria	Tworzywa sztuczne – produkcja pianki poliuretanowej i materacy
Ceramika Tubądzin II Sp. z o.o.	20.05.1999	30.06.2001	36 940 490	101	65 243	Polska	Płytki ceramiczna
Scan Aqua Sp. z o.o.	22.09.1999	31.12.2001	15 405 000	48	38 330	Szwecja	Ceramika sanitarna
HTL Strefa Sp. Z o.o.	20.06.2000	31.12.2001	20 285 279	73	12 198	Polska USA Lichtenstein	Sprzęt medyczny
BZWF Motor Sp. z o.o.	24.12.2002	31.12.2003	3 000 000	20	35 142	Polska Włochy	Części, akcesoria samochodowe
Interprint Polska Sp. z o.o.	30.06.2006	01.01.2008	12 500 000	6	0	Niemcy	Produkcja i sprzedaż papieru dekoracyjnego
Razem			161 110 769	439	248 092		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ŁSSE.

Dużą rolę w rozwoju gospodarczym miasta odegrała także aktywność gospodarcza mieszkańców, wspomagana działaniami gminy. Najbardziej dynamicznie rozwijała się mała przedsiębiorczość, głównie firmy handlowe. Od 1995 r. następował systematyczny wzrost liczby podmiotów gospodarczych. Przez 10 lat, w Ozorkowie powstały 693 nowe przedsiębiorstwa sektora prywatnego (wzrost o 58,5%) oraz 37 przedsiębiorstw sektora publicznego (wzrost o 43%).

Obecnie za główne problemy Ozorkowa nadal uważa się niedostateczną liczbę miejsc pracy (w 2006 r. stosunek liczby bezrobotnych do ogółu ludności w wieku produkcyjnym wyniósł 14,6%), ale także niekorzystny stan środowiska naturalnego (wynikający m.in. z niewłaściwej gospodarki odpadami), niezadowalający stan istniejących obiektów sportowych i rekreacyjnych, niedostosowany do obecnych potrzeb układ komunikacyjny miasta, niedorozwój sieci gazowej oraz zły stan infrastruktury energetycznej.

Tabela 3

Analiza SWOT dla gminy miejskiej Ozorków – stan na 2007 r.

Silne strony	Słabe strony
Sfera ekonomiczna	
• gęsta sieć drogowa • atrakcyjność i konkurencyjność ŁSSE – podstrefy Ozorków • relatywnie tania siła robocza • dobrze rozwinięta sieć i wysoka jakość placówek handlowych • duże zasoby siły roboczej • aktywność gospodarcza mieszkańców	• niskie tempo rozwoju sektora usług • wysokie bezrobocie • brak surowców mineralnych • niewystarczający rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego
Sfera społeczna	
• wzrost poziomu wykształcenia ludzi młodych • relatywnie niskie ceny mieszkań • szeroki dostęp do edukacji na szczeblu podstawowym i ponadgimnazjalnym • działalność organizacji pozarządowych udzielających wsparcia różnym grupom społecznym (szczególnie osobom niepełnosprawnym) • infrastruktura sportowa (hala sportowa, kryta pływalnia, dwa boiska sportowe)	• wysoka liczba przestępstw i wykroczeń, zwiększająca się liczba przestępstw przeciw zdrowiu i życiu mieszkańców • niskie kwalifikacje osób bezrobotnych • spadek przyrostu naturalnego • migracje mieszkańców • niedostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy • zły stan obiektów sportowych przy placówkach oświatowych • niedostosowanie obiektów użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych

Silne strony	Słabe strony
Sfera funkcjonalno-przestrzenna	
• wysoki poziom urbanizacji • gęsta sieć dróg • bliskość węzła drogowego Emilia • bliskość węzła kolejowego Kutno • dobre połączenie komunikacyjne ze stolicą województwa • bliskość ośrodków metropolitalnych (Łódź, Warszawa) • bogate zasoby wód podziemnych (geotermalnych i artezyjskich) zarówno do bezpośredniej konsumpcji, jak i dla przemysłu • obwodnica miasta (droga krajowa nr 1) • duży potencjał energetyczny źródeł odnawialnych (wody geotermalne) • wysoki poziom zwodociągowania gminy • funkcjonowanie dwóch konkurencyjnych operatorów telefonii stacjonarnej • rozwinięta telefonia bezprzewodowa	• zły stan techniczny dróg; znaczny udział dróg nieutwardzonych • niski poziom wykorzystania linii kolejowej zarówno dla połączeń krajowych, jak i regionalnych • niewielkie wykorzystanie odnawialnych źródeł energii • niedostateczne skanalizowanie miasta • niedostatek terenów inwestycyjnych • znaczna ilość obszarów zdegradowanych, wymagających rewitalizacji • brak funkcjonującego systemu segregacji odpadów • niedostateczny stan oświetlenia części obszaru miasta • niedostatecznie rozwinięta sieć gazowa
• dobrze rozwinięta sieć energetyczna • oczyszczalnia ścieków • wolne tereny inwestycyjne • uzbrojone tereny przemysłowe po dawnych zakładach „Morfeo" i „Latona" • sieć gazowa	
Szanse	Zagrożenia
• korzystne położenie na tle województwa i kraju • rozwój współpracy z miastami partnerskimi • dofinansowanie planów inwestycyjnych ze środków Unii Europejskiej • podnoszenie poziomu wykształcenia mieszkańców, w tym bezrobotnych • pozyskiwanie inwestorów • rozwój usług w sektorze MSP • pozyskanie energii ze źródeł odnawialnych • rozszerzenie obszaru oddziaływania podmiotów usługowo-handlowych na tereny sąsiednich gmin	• emigracja młodych ludzi, w szczególności absolwentów wyższych uczelni i dobrze wykwalifikowanych kadr • malejące znaczenie transportu zbiorowego • brak zaufania do władz lokalnych i podejmowanych inicjatyw • niedostatek uzbrojonych terenów inwestycyjnych • wzrost natężenia ruchu drogowego • słabe przystosowanie mieszkańców do szybko zmieniającej się rzeczywistości • wzrost bezrobocia • zwiększenie zakresu zadań gminy z jednoczesnym zmniejszeniem subwencji państwowych

Źródło: *Zintegrowany Plan Rozwoju Lokalnego...* (2007).

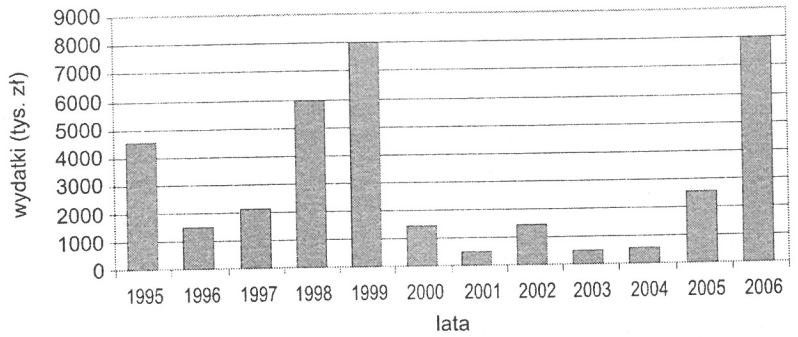

Ryc. 2. Wydatki inwestycyjne gminy miejskiej Ozorków w latach 1995-2006
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wymienione, negatywnie wpływające na rozwój miasta czynniki dostrzegane są przez władze miejskie. Uwzględniono je m.in. w przeprowadzonej, na potrzeby nowo opracowanego *Zintegrowanego Planu Rozwoju*, analizie SWOT (tab. 3).

Obecna polityka prorozwojowa władz Ozorkowa opiera się przede wszystkim na inwestowaniu w komunalne systemy i obiekty infrastrukturalne. Celem tych działań jest głownie poprawa atrakcyjności oraz konkurencyjności miasta, ale służą one także zaspokojeniu potrzeb mieszkańców dzięki poprawie warunków życia, w tym warunków środowiskowych. W ciągu ostatnich 12 lat na inwestycje majątkowe w Ozorkowie wydano łącznie 36 986 081 zł (ryc. 2).

Finansowano je głównie ze środków własnych, wspomaganych pożyczkami i dotacjami z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz kredytami inwestycyjnymi. Źródłami wspierającymi były również dotacje z budżetu wojewódzkiego i państwowego; środki te przekazywano przede wszystkim na realizację zadań związanych z ochroną środowiska, sportem oraz infrastrukturą drogową i energetyczną. Udział źródeł zewnętrznych w finansowaniu inwestycji komunalnych w Ozorkowie w latach 1995-2006, poza kredytami inwestycyjnymi, wyniósł 24,7%. Udział wydatków inwestycyjnych w strukturze wydatków ogółem na tle dochodów samorządu przedstawiono w tab. 4.

Biorąc pod uwagę strukturę wydatków inwestycyjnych miasta w ciągu ostatnich 12 lat, zdecydowanie dominowały nakłady na sport i rekreację oraz infrastrukturę transportową (ryc. 3).

Tabela 4

Dochody i wydatki gminy miejskiej Ozorków w latach 1995-2006

Rok	Dochody		Dochody własne		Wydatki		Wydatki inwestycyjne	
	Ogółem (zł)	na 1 mieszk. (zł)	ogółem (zł)	na 1 mieszk. (zł)	ogółem (zł)	na 1 mieszk. (zł)	udział w wydatkach ogółem (%)	na 1 mieszk. (zł)
1995	13 275 940	601,54	3 659 708	165,82	13 758 783	623,42	33,2	206,84
1996	12 992 446	591,51	351 328	15,99	12 476 545	568,02	12,1	68,76
1997	16 810 345	765,15	3 842 771	174,91	16 783 361	763,92	16,8	128,61
1998	23 028 328	1 050,13	5 543 607	252,80	25 083 461	1 143,80	23,9	272,84
1999	23 895 939	1 115,33	11 989 739	559,61	27 324 321	1 275,35	29,4	374,62
2000	23 844 020	1 116,55	12 430 097	582,07	24 043 161	1 125,88	6,0	67,59
2001	24 530 125	1 153,87	12 574 320	591,48	23 882 521	1 123,40	2,0	22,99
2002	24 539 247	1 167,26	12 665 893	602,00	25 026 496	1 190,43	1,8	21,34
2003	26 247 559	1 257,01	14 234 216	681,68	26 232 416	256,28	1,9	24,13
2004	29 852 682	1 438,82	15 771 390	760,14	29 410 553	1 417,51	2,1	29,54
2005	32 709 380	1 581,23	17 718 640	856,55	34 738 556	1 679,33	7,3	123,49
2006	40 384 156	1 963,16	20 801 030	1 011,18	42 401 068	2 061,21	18,9	388,01

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W analizowanym okresie inwestowano przede wszystkim w rozbudowę sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, modernizację dróg oraz obiekty sportowe i rekreacyjne. Działania te były etapowane i obejmowały niewielkie fragmenty miasta, przez co wydatki na ich realizację nie stanowiły dominującego obciążenia budżetu miasta w kolejnych latach .

Dość wysokie wydatki inwestycyjne w 1995 r. wiązały się przede wszystkim z realizacją komunalnej oczyszczalni ścieków i w mniejszym stopniu – z wykupem gruntów. W 1997 r. zmodernizowano ozorkowski zbiornik retencyjny oraz rozpoczęto jedną z największych inwestycji w badanym dwunastoleciu – budowę krytej pływalni przy dawnej Szkole Podstawowej nr 2 (obecne Gimnazjum nr 1). W dalszym ciągu były prowadzone wykupy gruntów; tereny te przeznaczono pod podstrefę Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej oraz budownictwo mieszkaniowe. Polityka inwestycyjna z lat 1998-2001, oprócz dalszego kierowania wysokich nakładów na budowę pływalni i wykup gruntów dla ŁSSE, została częściowo przeorientowana na rozbudowę sieci drogowej. Dokonano wówczas modernizacji dwóch ważnych elementów układu transportowego miasta – ulic Maszkowskiej i Łęczyckiej krzyżujących się z drogą krajową nr 1.

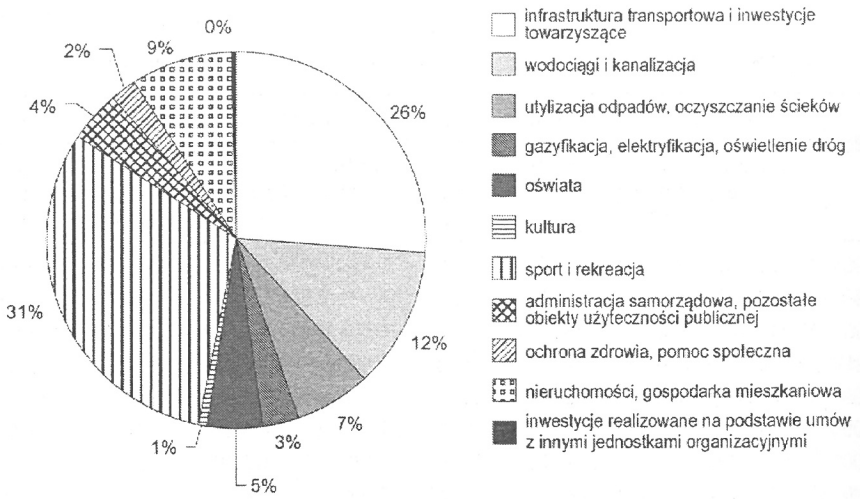

Ryc. 3. Struktura inwestycji gminnych w Ozorkowie w latach 1995-2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań z realizacji budżetu gminy miejskiej Ozorków z lat 1995-2006.

Lata 2000-2004, mimo wzrastających dochodów gminy, cechowały się relatywnie niewielkimi nakładami inwestycyjnymi. Zaznaczający się w 2005 r., a już zdecydowany w 2006 r. wzrost wynika z rozpoczęcia realizacji kolejnej dużej inwestycji – budowy Alei Unii Europejskiej i Ronda Solidarności. Droga ta ma w przyszłości połączyć ul. Wyszyńskiego (w sąsiedztwie skrzyżowania ze wspomnianą ul. Maszkowską) z ŁSSE, umożliwiając samochodom ciężarowym ominięcie wąskiego skrzyżowania w centrum miasta. W następnej kolejności zostanie przebudowana krzyżująca się z nią ul. Lipowa, która mimo nieutwardzonej nawierzchni, przejęła część ruchu drogowego z Alei. Inwestycja będzie obejmować budowę 4-pasowej jezdni, jednostronnego chodnika, ścieżki rowerowej i oświetlenia, kanalizacji deszczowej oraz teletechnicznej, wiążąc się także z przebudową jednego skrzyżowania.

Projekt dotyczący przebudowy ul. Lipowej został zatwierdzony do dofinansowania ze środków ZPORR uchwałą Zarządu Województwa Łódzkiego już w lipcu 2006 r., jednak w związku z brakiem stosownej decyzji wojewody, nie rozpoczęto jeszcze jego realizacji. W celu przyspieszenia wdrażania projektu władze miasta oraz jego mieszkańcy wystosowali, w sierpniu 2006 r. list otwarty do wojewody łódzkiego.

Dalsza strategia zagospodarowania miasta, opracowana na okres 2007-2013 zakłada przeprowadzenie wielu wieloletnich wysokonakładowych inwestycji (tab. 5). Rozwój infrastruktury drogowej będzie się opierać przede wszystkim na udrożnieniu miasta dla przemieszczających się do ŁSSE pojazdów ciężarowych dzięki realizacji wspomnianej ul. Lipowej, przebudowie ul. Południowej, Wyszyńskiego oraz skrzyżowania ul. Maszkowskiej-Średniej-Zgierskiej-Południowej-Wyszyńskiego, a także budowie nowego mostu na rzece Bzurze. Ponadto, zostanie przeprowadzona reorganizacja układu komunikacyjnego w obrębie Starego Miasta, która obejmie m.in. przebudowę placu wiecowego.

Znaczna część nakładów zostanie przeznaczona na obiekty infrastruktury społecznej. Przewidziano do realizacji termomodernizację dwóch budynków Urzędu Miejskiego, trzech budynków szkół podstawowych oraz siedziby jednej z filii Miejskiej Biblioteki Publicznej. Planowane są także dalsze prace uwzględniające budowę, przebudowę i nowe zagospodarowanie hali sportowej i boiska MOSiR, krytej pływalni oraz kortów tenisowych. W Lesie Miejskim będzie przebudowane boisko i istniejąca strzelnica policyjna; zostanie wzniesiony także amfiteatr.

Miasto przewiduje również realizację inwestycji wspólnie z innymi jednostkami samorządowymi oraz naukowymi. W styczniu 2007 r. władze Ozorkowa złożyły trzy wnioski do *Indykatywnego Planu Inwestycyjnego Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego* na lata 2007-2013. Pierwszy projekt „Geotermia – Łódzkiej Aglomeracji Miejskiej – Ozorków" gmina opracowała wraz z Politechniką Łódzką. Jego celem jest m.in. wykonanie przebudowy istniejącej ciepłowni gazowej na hybrydową elektrociepłownię geotermalną oraz budowy laboratorium dydaktyczno-naukowego, które służyłoby wdrażaniu najnowszych technik i przeprowadzaniu prac badawczych. Celem wniosku złożonego wspólnie z powiatem zgierskim jest zdobycie funduszy na realizację zadania związanego ze zmianą powiązań układu ulicznego wewnątrzmiejskiego Ozorkowa z drogą krajową nr 1 i strefami działalności gospodarczej w regionie, a więc na poprawę jakości dróg, bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego, zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej miasta oraz skrócenie czasu przejazdu. Trzeci, wspólny wniosek Gminy Miasta Ozorków i Gminy Ozorków, stworzony na bazie podpisanego w październiku 2006 r. „Wstępnego Porozumienia Międzygminnego", dotyczy regulacji gospodarki wodnościekowej w obszarach granicznych Gminy Ozorków i Gminy Miasta Ozorków, mającej na celu odprowadzenie wód

Tabela 5

Inwestycje gminne w Ozorkowie przewidywane do realizacji w latach 2007-2013

Nazwa projektu	Okres realizacji	Koszt realizacji (zł)			
		ogółem	w tym		
			środki z budżetu miasta	EFRR	pozostałe źródła
Przebudowa układu komunikacyjnego wraz z budową i przebudową sieci urządzeń podziemnych	2007-2012*	31 700 000	7 870 051	23 829 949	-
Informatyzacja Urzędu Miejskiego oraz rozwój usług publicznych *on-line*	2007-2008*	865 000	216 250	648 750	-
Budowa kanalizacji deszczowej i modernizacja ul. Gębickiej	2007-2008	1 780 000	1 780 000	-	-
Termomodernizacja gminnych obiektów użyteczności publicznej	2007-2009	3 330 000	499 500	2 830 500	-
Rozdział kanalizacji ogólnospławnej w obszarze Starego Miasta	2007-2013*	4 076 457	1 526 457	2 550 000	-
Budowa i przebudowa obiektów sportowych wraz z nowym zagospodarowaniem terenów	2008-2013	3 250 000	487 500	2 762 500	-
Adaptacja obszarów lasu miejskiego na cele aktywnego wypoczynku	2008-2010	5 300 000	742 500	4 505 000	52 500
Budowa i rozbudowa gminnych obiektów kultury wraz z dostosowaniem do potrzeb osób niepełnosprawnych	2009-2010	980 000	147 000	833 000	-
Budowa i rozbudowa gminnych obiektów oświatowych, w tym budowa sal gimnastycznych i boisk oraz dostosowanie obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych	2009-2011	4 690 000	703 500	3 986 500	-
Rewitalizacja zurbanizowanych obszarów miasta – etap I (opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji)	2007	100 000	15 000	85 000	-
Budowa, na obszarach pozbawionych infrastruktury, systemów odwadniających, sieci rozdzielczych kanalizacji sanitarnej, sieci wodociągowej wraz z budową i przebudową dróg	2008-2013	30 150 000	4 162 500	23 587 500	-
Modernizacja istniejącego oświetlenia ulicznego i instalacja lamp w ulicach pozbawionych oświetlenia	2007-2013	2 024 000	303 600	1 720 400	-
Przygotowanie terenów aktywności gospodarczej	2008-2010	150 000	22 500	127 500	-
Rekultywacja składowiska odpadów, budowa sortowni i spalarni odpadów – etap I: prace koncepcyjne i dokumentacja techniczna	2013	2 000 000 (z 80 000 000 łącznie)	300 000	1 700 000	-
Budowa budynków socjalnych	2008	400 000	60 000	340 000	-
Rozbudowa istniejącego sztucznego zbiornika wielozadaniowego – etap I: prace koncepcyjne, dokumentacja techniczna i rozpoczęcie realizacji zadania	2012-2013	2 000 000 (z 10 000 000 łącznie)	300 000	1 700 000	-
Budowa szybkiego tramwaju regionalnego lub Międzygminnej Komunikacji Autobusowej – etap I: prace koncepcyjne, dokumentacja techniczna i rozpoczęcie realizacji zadania	2012-2013	10 000 0000 (z 54 000 000 łącznie)	1 500 000	8 500 000	-
Geotermia ŁAM – Ozorków – etap I: prace koncepcyjne, dokumentacja techniczna i rozpoczęcie realizacji zadania	2012-2013	10 000 000 (z 58 500 000 łącznie)	1 500 000	8 500 000	-
		110 395 457 (z 288 895 457 łącznie)	22 136 358	88 206 599	52 500

* przedsięwzięcia inwestycyjne zapoczątkowane w latach 2004-2006

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Zintegrowanego Planu Rozwoju Lokalnego…* (2007).

deszczowych i ścieków bytowych z terenów dotychczas nie objętych siecią kanalizacji, a w konsekwencji – poprawę stanu środowiska. Obecnie, żaden z wymienionych projektów nie został zakwalifikowany do udzielenia wsparcia.

Stymulowanie rozwoju lokalnego przez władze samorządowe odbywa się również na podstawie oferty inwestycyjnej nieruchomości zabudowanych i niezabudowanych, przeznaczonych zarówno pod budownictwo mieszkaniowe, jak i różnego rodzaju działalność gospodarczą. Obecnie[6] gmina proponuje 8 terenów w różnych częściach miasta o łącznej powierzchni 31,5674 ha (tab. 6).

Biorąc pod uwagę źródła finansowania dotychczas zrealizowanych inwestycji, warte podkreślenia jest to, że gmina miejska Ozorków została wyróżniona w rankingu Gazety Prawnej „Europejska Gmina-Europejskie Miasto", zajmując 9 miejsce na 50 uwzględnionych jednostek województwa. Celem konkursu było nagrodzenie gmin, które wyróżniły się największą aktywnością w pozyskiwaniu unijnych środków finansowych na cele inwestycyjne. Na podstawie informacji zgromadzonych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, dotyczących podpisanych z Unią Europejską przez administrację rządową, instytucje samorządowe, organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorstwa umów finansowych, przeprowadzono analizę wartości umów w relacji do liczby mieszkańców, wartości przeciętnego projektu unijnego oraz liczby projektów przypadających na 1000 mieszkańców gminy. Zgodnie ze stanem na koniec czerwca 2006 r., Ozorków zdobył 3 852 295,90 zł z funduszu ZPORR, co łącznie z pozostałymi kryteriami dało mu 1025,16 punktów. Pierwsze w województwie miasto Pabianice uzyskało łącznie 8062,28 punktów, zaś dziesiąte w rankingu – miasto Tomaszów Mazowiecki – 973,02 punktów. Wśród miast liczących poniżej 25 tys. mieszkańców Ozorków wyprzedziły tylko miasta: Rawa Mazowiecka (2220,42 punktów) i Łęczyca (1876,42 punktów).

W 2007 r., w piątej edycji konkursu „Gmina Fair Play" promującego wspieranie przedsiębiorczości, Ozorków uzyskał także wyróżnienie specjalne w kategorii miasteczek i małych miast, w której nagrodzono łącznie 54 jednostki. Gmina przystąpiła do konkursu i została w nim nagrodzona po raz drugi. Sprzyjająca rozwojowi biznesu polityka władz opiera się na przydzielaniu każdemu inwestorowi merytorycznego opiekuna oraz informowaniu i promocji, w lokalnych mediach, osiągnięć tego sektora. Do inwestowania w mieście ma także zachęcić możliwość adaptacji obowiązującego miejscowego planu zago-

[6] Stan 9.11.2007.

Tabela 6

Oferta inwestycyjna Miasta Ozorków

Obręb	Adres	Powierzchnia (ha)	Sposób wykorzystania	Przeznaczenie	Właściciel
8	Lotnicza – ŁSSE	0,5406	zabudowana	działalność usługowa	GMO
9	Krótka/Graniczna	7,8961	niezabudowana	działalność usługowo-mieszkaniowa, mieszkalnictwo z usługami w parterach, usługi lub małe zakłady produkcyjne z działalnością o uciążliwości niewykraczającej poza granice nieruchomości	63% GMO 29% Skarb Państwa 8% osoby Prywatne
15	Chabrowa	1,2672	niezabudowana	mieszkalnictwo i usługi w parterach	GMO
8	Południowa/Lipowa	11,5178	niezabudowana	teren usługowo-mieszkaniowy; wzdłuż ulicy zbiorczej działalność gospodarcza, w pozostałych terenach budownictwo mieszkaniowe z usługami uzupełniającymi	80,5% GMO 19,5% osoby prywatne
8 i 12	Armii Krajowej – ŁSSE	1,4724	częściowo zabudowana	działalność produkcyjna, przemysłowa	GMO, wieczysty użytkownik: Ozorkowska Spółdzielnia Mieszkaniowa – 12%
3	Łęczycka	2,3404	zabudowana – wiaty	działalność przemysłowa	Skarb Państwa, wieczysty użytkownik: GMO – 100%
14	Łęczycka	4,4991	zabudowana – magazyn, – stacja Trafo	działalność produkcyjna, przemysłowa	Skarb Państwa, wieczysty użytkownik: osoba prywatna – 100%
12	Sikorskiego – ŁSSE	2,0338	niezabudowana	działalność usługowa	15% osoby prywatne 85% GMO

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji Urzędu Miasta Ozorków.

spodarowania przestrzennego stosownie do zgłaszanych potrzeb, niestety tylko 5% powierzchni miasta objętych jest ustaleniami tego aktu prawa lokalnego.

Władze gminne wykazują gotowość pośredniczenia w negocjacjach biznesowych, możliwe jest także pośrednictwo w nawiązywaniu kontaktów zagranicznych w ramach współpracy miast partnerskich. W chwili obecnej jednak jedynym miastem partnerskim Ozorkowa jest, położone w centralnej części Włoch, niewielkie Popoli.

W ostatnich latach, w ramach działań prorozwojowych, władze samorządowe angażują się we współpracę z innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz stowarzyszeniami. Miasto Ozorków jest m.in. członkiem Podregionu Centralnego, a także beneficjentem projektu „Klaster Łódzki".

Podregion Centralny, całkowicie pokrywający się z obszarem ŁOM, to jeden z czterech obszarów na terenie woj. łódzkiego, na którym w 2003 r. powołano ponadregionalne struktury partnerskie. U podstaw powołania struktury leżała lepsza absorpcja funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Do głównych zadań określonych w porozumieniu i realizowanych przez podregion należą m.in.: współpraca przy tworzeniu Regionalnego Programu Operacyjnego do funduszy strukturalnych, identyfikacja i sygnalizowanie ewentualnych potrzeb (m.in. szkoleniowych), związanych z wdrażaniem i zarządzaniem projektów współfinansowanych z funduszy strukturalnych czy współpraca z organizacjami pozarządowymi, izbami gospodarczymi i innymi podmiotami w zakresie identyfikacji potrzeb i możliwości absorpcyjnych podregionu. Przedstawiciele samorządów Podregionu Centralnego ustalili, że współpraca w celu wykorzystania środków finansowych będzie się odbywać w czterech sferach: Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich, infrastruktury drogowej, ochrony środowiska oraz aktywizacji obszarów wiejskich. W ramach funkcjonowania struktury dla przedstawicieli samorządów podregionu organizowane są konferencje oraz przeprowadzane szkolenia z zakresu pozyskiwania funduszy strukturalnych.

Od 2004 r. miasto jest zaangażowane w projekt „Klastra Łódzkiego", którego celem jest zwiększenie potencjału rozwojowego regionu, stymulacja rozwoju lokalnego i tworzenie nowych miejsc pracy z wykorzystaniem strategii innowacyjnych. Realizacja powyższych zadań odbywa się przez wdrożenie strategii opierającej się na innowacyjnym potencjale regionu. W projekt, oprócz przedstawicieli władz lokalnych, zaangażowane są również instytucje działające w regionie łódzkim: Fundacja Inkubator, Łódzka Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Politechnika Łódzka, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Medyczny oraz Regionalna Izba Gospodarcza.

Gmina miejska Ozorków jest także jednym z kilkudziesięciu członków, zawiązanego w 1999 r., Stowarzyszenia Powiatów i Gmin Dorzecza Bzury[7]. W ramach SPiGDB został zainicjowany „Program Bzura", którego głównym celem jest konsolidacja działań poszczególnych jednostek samorządowych w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego, kreowania alternatywnych miejsc pracy poza rolnictwem i walki z bezrobociem, rozwoju rolnictwa i przetwórstwa owocowo-warzywnego, ochrony dziedzictwa kulturowego, tożsamości społecznej i przyrodniczej, a także rozwoju różnorodnych form turystyki. Samo Stowarzyszenie zorientowane jest przede wszystkim na obronę interesów mieszkańców północnej części woj. łódzkiego oraz stymulowanie rozwoju tego obszaru, w tym rozwoju zrównoważonego.

Podsumowanie

Ozorków jest małym, peryferyjnym miastem Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego, z czym potencjalnie może się wiązać zagrożenie marginalizacją. Dość realną wydaje się nadal groźba odpływu ludności na rzecz dynamiczniej rozwijających się jednostek osadniczych, co przy niskim przyroście naturalnym, przyczyni się prawdopodobnie do dalszego spadku liczby mieszkańców. Ozorków jednak systematycznie dźwiga się z kryzysu, jaki dotknął go wraz z upadkiem przemysłu lekkiego. Wyjątkowo zła sytuacja gospodarcza miasta została opanowana nie tylko dzięki przedsiębiorczości zamieszkującej w nim ludności, ale przede wszystkim dzięki staraniom władz, które doprowadziły do zlokalizowania na jego terenie podstrefy ŁSSE. Efektem tych działań było przełamanie monokultury produkcji włókienniczo-odzieżowej oraz spadek bezrobocia.

Specyficzna lokalizacja podstrefy – na nieuzbrojonych terenach rolnych – rodziła początkowo wątpliwości. Zastanawiające było to, dlaczego nie przejęto na ten cel upadłych, jednak odpowiednio zainwestowanych infrastrukturalnie zakładów „Morfeo". Z biegiem czasu decyzja ta okazała się trafna – inwestorzy strefy ekonomicznej otrzymali do dyspozycji przestrzeń, którą mogli ukształtować stosownie do swoich potrzeb, a potencjał dawnych zakładów włókienniczych został i tak dostrzeżony. Obiekty poprzemysłowe „Morfeo" są sukcesywnie modernizowane, przestając szpecić miejski krajobraz, samoczyn-

[7] Początkowo porozumienie skupiało tylko jednostki samorządowe szczebla powiatowego. W toku prac nad projektem zaproszono do współpracy także gminy.

nie nastąpiła na ich terenie dywersyfikacja działalności gospodarczej, a do kasy miejskiej wpływają należności z tytułu podatku od nieruchomości bez ulg, jakie przysługiwałyby podmiotom działającym na terenie strefy specjalnej.

Władze samorządowe nie poprzestały na uzbrojeniu terenu ŁSSE oraz przebudowaniu układu komunikacyjnego miasta stosownie do potrzeb, funkcjonujących na jego terenie, podmiotów gospodarczych. Znaczne nakłady zostały poniesione na infrastrukturę społeczną. Kontynuacja takiej polityki, przy dalszej poprawie ogólnej sytuacji gospodarczej Ozorkowa, może przynieść poprawę jego wizerunku, co powinno z kolei przełożyć się na zahamowanie procesów depopulacyjnych. Niewątpliwie rozwiązania wymaga także kwestia pokrycia miasta miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.

Dążenie do dalszej poprawy sytuacji ekonomicznej miasta powinno się opierać na zacieśnianiu realnej współpracy z innymi jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami pozarządowymi, jednostkami naukowymi, itp. Pozytywnym krokiem w tym kierunku było z pewnością wyrażenie chęci uczestnictwa w projekcie „Klastra Łódzkiego", jednak wydaje się, że ozorkowskie władze pozostają w tej kwestii niedostatecznie aktywne. Zastanawiający jest także niewielki nacisk na tak istotną kwestię, jak promocja samego miasta – zarówno w skali regionalnej, jak i ogólnokrajowej.

Literatura

Banasiak J., 2005, *Wspólnota miejska Lyonu jako forma współpracy międzygminnej we Francji*. Biblioteka WNG UŁ, Łódź.

Izydorczyk I., 2005, *Zagospodarowanie największych terenów poprzemysłowych w miastach powiatu zgierskiego*. Biblioteka WNG UŁ, Łódź.

Mapa Topograficzna w skali 1:25 000, arkusz 112.41 Ozorków, Państwowe Przedsięb. Geodezyjno-Kartograficzne.

Mapa Topograficzna w skali 1:25 000, arkusz 112.32 Parzęczew, Państwowe Przedsięb. Geodezyjno-Kartograficzne.

Ozorków, Plan Miasta, sierpień 2007, Wyd. OPTIMA.

Ozorków. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta, 2001, Przedsiębiorstwo Zagospodarowania Miast i Osiedli TEREN, Urząd Miasta Ozorków.

Program Bzura 2004-2015+, Stowarzyszenie Powiatów i Gmin Dorzecza Bzury, 2004, Łowicz.

Sprawozdania z realizacji budżetu gminy miejskiej Ozorków z lat 1995-2006, Urząd Miejski w Ozorkowie.

Zintegrowany Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Miasta Ozorkowa na lata 2007-2013, Załącznik do Uchwały nr XX/156/07 Rady Miejskiej w Ozorkowie z 25 października 2007 r., Urząd Miejski w Ozorkowie.

Zintegrowany Plan Rozwoju Transportu Publicznego Aglomeracji Łódzkiej, Uchwała nr XLIII/755/05 Rady Miejskiej w Łodzi z 19 stycznia 2005 r. (www.zdit.uml.lodz.pl).

Źródła Internetowe

www.gazetaprawna.pl/ranking_gmin

www.stat.gov.pl

www.umozorkow.pl

www.sse.lodz.pl

www.klasterlodzki.pl